

ZDEŇKA KOHOUTKOVÁ

KAKO HEKATI JEZIK: SLOVAR NEORTODOKSNE ČEŠČINE

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.26.2.13](https://doi.org/10.3986/JZ.26.2.13)

Martin Kavka – Michal Škrabal idr., *Hacknutá čeština: neortodoxní slovník dnešní mateřštiny*, Brno: Jan Melvil Publishing, 2018, 271 str.

Novinar, »lovec na besede« in glavni urednik publikacije *Hacknutá čeština* (Shekana češčina) Martin Kavka je leta 2008 začel zbirati besede, ki jih ni našel v slovarjih. Te izraze je kasneje umestil na spletno stran Čeština 2.0 (Češčina 2.0; www.cestina20.cz) in tako začel ustvarjati češki spletni slovar neologizmov, okazionalizmov, nestandardnih regionalnih in manj običajnih besed in besednih zvez. Na začetku so v slovar poleg njega besede prispevali njegovi prijatelji in znanci, sčasoma pa so jih začeli dodajati tudi drugi uporabniki interneta. Navdih za vzpostavitev spletne strani je bil Urban Dictionary (www.urbandictionary.com), spletni slovar angleškega slenga, novotvorjenk in novih pomenov že uveljavljenih besed. Na spletni strani Čeština 2.0 lahko svoje novotvorjenke prispeva kdor koli. Vsako besedo, ki jo uporabniki pošljejo na spletno stran, preveri njen skrbnik, ki mora marsikdaj odločiti, ali izraz sploh spada v slovar, ali vsaj urediti njegovo definicijo. Tako je nastal za češko okolje unikaten spletni slovar, ki se nenehno širi z novimi besedami. Po zaslugi prispevkov sodelavcev in uporabnikov je vsako leto bogatejši za okoli 3000 izrazov; na začetku leta 2020 je podatkovna baza obsegala več kot 16.000 gesel, vse od novotvorjenk do regionalnih izrazov. V nasprotju z akademskimi slovarji neologizmov, ki večinoma izhajajo z večletno zamudo, jih je v tem primeru v spletni verziji mogoče zabeležiti tako rekoč takoj, tako da so popravki objavljeni zelo hitro.

Leta 2018 se je ustanovitelj spletne strani odločil slovar izdati v knjižni obliki, pri čemer mu je pomagal Michal Škrabal, leksikograf Inštituta za Češki narodni korpus. Skupaj sta izbrala več kot 3000 nestandardnih besed (torej manj kot petino vseh na spletni strani zbranih izrazov), ki v drugih leksikografskih publikacijah načeloma niso objavljene. Poleg imen obeh urednikov je naveden »kolektiv«, s čimer so mišljene stotine sodelujočih, ki so prispevali besede v spletni slovar neologizmov. V knjižni izdaji so bila objavljena gesla z različnih semantičnih področij, pa tudi iz raznoraznih družbenih okolij (sleng, žargon, sociolekti), regionalizmi, vulgarizmi, iz tujih jezikov prevzete besede (najpogosteje gre za anglicizme), vključno z okazionalizmi in besedami, ki so rezultat jezikovne komike in igrivosti.

V publikaciji najdemo tudi veliko število t. i. neosemantizmov, izrazov, ki v jeziku obstajajo že daljši čas, a so zdaj dobili nov pomen (npr. **surikata** politik, ki na tiskovni konferenci stoji poleg glavnega govorca in ima funkcijo kritja; izraz je najverjetneje nastal na osnovi zunanje podobnosti z živaljo, zmožno dolgo stati nepremično).

Pri sestavljanju netradicionalnega knjižnega slovarja sta avtorja upoštevala osnovna leksikografska načela in izbrala besede, za katere sama pišeta, da so »best of« spletno verzije slovarja. Gesla so urejena po abecednem vrstnem redu, poleg slovarskega dela pa publikacija vsebuje tudi razdelke, urejene po semantičnih področjih, npr. področje vožnje, pitja, politike in erotike. Ti tematski krogi so grafično ločeni od slovarskih gesel in prikazujejo glavne teme trenutne konverzacije v češki družbi. V samem slovarju vsako geslo oziroma skupino gesel označuje krepko zapisana lema, reprezentativna slovarska oblika besede, h kateri spada, ob čemer so poleg standardnih enobesednih gesel (npr. **youtuber**) avtorji upoštevali tudi številne besedne zveze (npr. **dát palec** (sl. *dvigniti palec*) pohvaliti nekoga; **mít koule** (sl. *imeti jajca*) biti pogumen), izbrane dele besed, če so bili ti dovolj produktivni – pripone (npr. **-holik: kafoholik** oseba, ki ne more živeti brez kave; **pornoholik** oseba, ki je odvisna od pornografije; **-fil**: pogosto se **-fil** dodaja korenom samostalnikov tujega izvora, iz česar izvira komičnost: **trumpofil** neomajni privrženec ameriškega predsednika Donalda Trumpa; **vlakofil** ljubitelj vlakov in železniškega prometa), in kratice (npr. **nz** 'není zač' (sl. *ni za kaj*) reakcija na zahvalo v pisni komunikaciji; **tv1** 'ty vole' univerzalna nestandardna, rahlo vulgarna naslovitev, izraz presenečenja v pisni komunikaciji; iz angleščine prevzeto **wtf** 'what the fuck' *kaj za en kurac* naj bi pomenilo izraz začudenja nad nečim nesmiselnim, presenetljivim v pisni komunikaciji). Če je potrebno, so v oglatih oklepajih navedene informacije o izgovarjavi, oblikoslovne informacije pa niso predstavljene (z izjemo ženskih oblik besed, izpeljanih iz moške oblike), saj so kot glavni uporabniki slovarja predvideni rojeni govorce, ki znajo neologizme intuitivno uvrstiti v pravičen sklanjatveni vzorec. Številne definicije v knjigi so morda neortodoksne in se očitno ne bi prebile v akademski razlagalni slovar (npr. beseda **birceps**, ki označuje zajeten trebuh, pridobljen z rednim pitjem piva, in spominja na izraz biceps, ki ga je prav tako mogoče povečati z redno vadbo), ampak prav to lahko dojemamo kot pozitivno, saj imajo bralci pri branju slovarja občutek, da gre za pogovorni jezik, ki jim je blizu in ni umeten ali akademski. Pri izbranih besedah avtorji s posebnim znakom ▼ označujejo etimologijo oziroma informacijo o izvoru besede (npr. **šláftrunk** alkoholna pijača, ki se jo spiije tik pred spanjem ▼ nem. *schlafen* 'spati' + *Trunk* 'pijača'). Pogosto je vključen tudi zgled, ki prikazuje uporabo besede v sobesedilu (npr. **mordor** situacija, ki vzbuja zelo negativna čustva ▼ po fiktivni negostoljubni pokrajini v romanu J. R. R. Tolkiena Gospodar prstanov »Zapomněl jsem přinést ženě kytku k výročí a mám doma mordor« (sl. »Ženi sem za obletnico pozabil prinesiti rože in doma imam mordor«). Urednika navajata celo uporabniška imena (oziroma vzdevke, »nicke«) ljudi, ki so pojme

dodali, in datum, ko so bili dodani na stran. Izrazi so razvrščeni v gnezda, tako da so v vsakem geslu za znakom • pripisani drugi izrazi z enako osnovo ali pa gesla, ki se na besedo nanašajo. Tako je nastala brezpovezavna različica sprva spletnega slovarja.

fejk ponaredek, falsifikat ▼ ang. *fake* 'ponaredek' (blb, 30. 11. 2011) • **fejkovat** ponarediti. *Nedá se mu věřit ani nos mezi očima, furt jenom fejkuje* (sl. *Ne moreš mu verjeti niti tega, da ima nos med očmi, konstantno samo fejka*) (hastalavista, 17. 2. 2014)

Nekateri neologizmi so danes v jeziku že globoko zakoreninjeni, spet druge besede izginjajo enako hitro, kot so se pojavile, in postajajo okazionalizmi, zato sta za razumevanje nekaterih besed zelo pomembna tudi poznavanje aktualnega družbenega konteksta in splošni pregled nad dogajanjem na Češkem. Za boljšo predstavo navajamo izbor gesel iz slovarja, ki bi lahko bila razumljiva tudi Slovencem. Gre za prevzete besede iz angleščine ali nemščine, jezikovne igre in tvorjenke. Nazorne zglede smo razdelili v štiri tematska področja: alkohol, anglicizmi (moderna tehnologija), hrana in politika.

Alkohol

alkonaut oseba, ki pogosto pije alkohol (spominja na *astronaut* – sl. *astronavt*)

alkorytmus redno pitje alkohola (spominja na *biorytmus* – sl. *bioritem*)

cyklopivo pivo ali radler, ki ima 10° (količina sladkorja v pivu v sladcu – šibkejše pivo/radler) (očitno je beseda nastala zaradi velike priljubljenosti pijače na kolesarskih turah, kjer je uživanje piva zaradi možne pijanosti problematično)

krygl (in **krígl**) pol litra piva (iz nemščine)

pivánko/pivísko/piviště/pivson pivo (vsa poimenovanja so čustveno obarvana in so nastala z izpeljavo)

pivonáda pivo s sokom, radler (*pivo + limonáda – limonáda* v češčini pomeni 'sok')

primipiv moški, ki ves svoj prosti čas izkorišča za pitje piva (spominja na *primitiv* – sl. *primitivnež*)

tour de bar nočna tura po restavracijah/lokalih (spominja na *tour de France*)

Anglicizmi

apka/appka računalniška ali mobilna aplikacija

bajk kolo, bicikel ▼ angl. *bike* 'kolo'

fejs/fejsáč/fejsík družabno omrežje Facebook (skrajšano poimenovanje za *Facebook* – zanimivi sta izpeljanki: prva s pomočjo pripone *-áč*, ki je frekventna v neknjižni češčini, pogosto pri krajšalnju, druga, s pripono *-ík*, pa ima manjšalni pomen)

gúglit/googlit/googlovat brskati po internetu (izpeljano iz besede *Google*)

hejt (tudi **hate**) izražanje sovraštva, odpora do česa ▼ ang. *hate* 'sovražiti, ne prenašati koga/česa' • **hejtovat** (tudi **hatovat**) silovito preklinjati kar koli, kar se komu znajde pred nosom • **hejtr** (tudi **hater**) oseba, ki se ostro upira čemu ali komu

lajkovat izražati pozitivno mnenje o čem, najpogosteje na družabnih omrežjih ▼ ang. *like*

mileniál oseba, ki se je rodila v času od poznih sedemdesetih do sredine devetdesetih let 20. stoletja (milenij je ključni dogodek v življenju te generacije) ▼ angl. *millennium* 'tisočletje'

selfičko/selfina fotografski avtoportret, sebek, sebček, selfie ▼ angl. *selfie*

Hrana

bílý sex nočno praznjenje hladilnika (uživanje hrane iz njega; hladilnik je znotraj bel, hrana pa ponuja čustveno zadovoljitev)

burgrárna 1. prodajalna s hitro prehrano **2.** restavracija, usmerjena predvsem v prodajo burgerjev

čehafčiči/čivavčiči sumljivi čevapčiči, za katere ni jasno, ali je meso pred obdelavo lajalo ali mijavkalo (*haf-haf* – tako se po češko oglašča pes, morda čivava)

dablšnycl dvojna porcija zrezka ▽ angl. *double* ‘dvojni’ + nem. *Schnitzel* ‘zrezek’

gastronaut ljubitelj hrane, ki nenehno odkriva nove zanimive kuhinje (spominja na *astronaut* – sl. *astronavt*)

šnyclkóma izguba energije po izdatnem kosilu (iz nem. *Schnitzel* ‘zrezek’ + č. *kóma* ‘koma’)

hipstro hipsterski bistro

zrnožer vegetarijanec ali vegan (č. *žrát* ‘jesti’ + č. *zrní* ‘žito’ – kdor jé (žre) žito)

Politika

absurdistán oznaka za slabo delujočo oziroma nedelujočo državo (po imenih nekaterih azijskih držav, kot so *Pakistan*, *Kirgizistan*, *Afganistan* ipd.)

antibabišismus politična smer, ki ima za glavni cilj nasprotovanje češkemu premierju Andreju Babišu

bruselština besedne zveze in formulacije pravnih norm, ki prihajajo iz Bruslja in so pogosto nerazumljive

brexítár podpornik t. i. brexita, izstopa Velike Britanije iz Evropske unije

buzerokracie vlada, ki temelji na sledenju, preganjanju, nadlegovanju državljanov (*buzerovat* ‘nadlegovati’ + *-kracie* ‘-kracija’)

czexit/čexit/sbohemia izstop Češke iz Evropske unije (prvi dve besedi sta tvorjeni po izrazu *brexit*, tretja pa kombinira latinsko poimenovanje za Češko – *Bohemia* – in pozdrav *sbohem* ‘zbogom’)

eurosajuz posmehljivo poimenovanje za Evropsko unijo (po ruskem poimenovanju za Sovjetsko zvezo – *Советский союз* oziroma za Evropsko unijo – *Европейский союз*, z akanjem, značilnim za ruski izgovor)

Havlův syndrom prepričanje politikov, da bodo zmagali na volitvah, če zasnujejo kampanjo na zaupščini predsednika Václava Havla

Publikacija pa ni samo leksikografski priročnik – želja založnika je bila, da bi bila knjiga za bralce čim bolj zanimiva. Poleg »best of« slovarja najdemo v njej tudi pogovore avtorja slovarja Martina Kavke z devetimi osebami, ki jim je moderna češčina delovno orodje. O tem, kako se igrajo z jezikom in kakšna čustva ta vzbuja v njih, govorijo jezikoslovka Michaela Lišková, igralec Jan Zdražil, pisatelj in lektor René Nekuda, tvorka sloganov Lenka Papřoková, stand up komik Pavel Tomeš, učitelj kreativnega pisanja Petr Kukul, prevajalka Anežka Charvátková, blogerka in piska reklamnih besedil Michelle Losekoot ter jezikoslovec Jiří Marvan. V Desetih zapovedih dobrega tvita (*Desatero dobrého tweetu*) (str. 175) Petr Kukul npr. zavzame stališče sedme zapovedi: »Imaš štiri vrstice. Česar ni mogoče vstaviti vanje, se mora vstaviti mednje.« Jezikoslovka, leksikografinja in leksikologinja Michaela Lišková opozarja, da obstajajo uradne publikacije Inštituta za češki jezik Česa v slovarjih ne boste našli (*Co v slovníčích nenajdete*) (1994) in Nove besede v češčini (*Nová slova v češtině* 1–2) (1998, 2004). Na Inštitutu za češčino Akademije znanosti Češke republike sproti zapisujejo besedno gradivo, ki je na voljo na spletni strani www.neologismy.cz. Med neologizmi pa je precej okazionalizmov oziroma priložnostnih besed. Michaela Lišková v svojem prispevku navaja jezikoslovca Allana Metcalfa in pet meril, na osnovi katerih je napovedoval, ali se bo nova beseda obdržala: to so frekvenca določenega izraza, njegova neopaznost, raznovrstnost situacij, v katerih se lahko rabi, zmožnost podrejanja

izraza obliki in zmožnost »preživetja koncepta«, kar pomeni, da beseda ne sme izginiti hkrati z izginotjem tistega, kar je poimenovala.

Shekano češčino tako lahko štejemo za jezikovno kroniko svoje dobe, pa čeprav zelo selektivno. Slovarska oblika podajanja novih besed je koristna ne samo kot lekcija o obliki, pomenu ali stilistični vrednosti novih leksikalnih enot, ampak tudi kot pričevanje o narodni kulturi in identiteti. Niti novotvorjenke niti okazionalizmi niti preostale besede ne bodo izginili, ampak bodo ostali z nami za vedno kot priče obdobja, v katerem smo živeli. Zgodovina besed je tudi del zgodovine kulture in obratno. Ta publikacija dokazuje, da so Čehi iznajdljiv narod, da se z jezikom znajo igrati in da se znajo norčevati iz samih sebe in sveta, ki jih obdaja. Slovar odseva bogastvo jezika, domišljijo ter spretnost uporabnikov in govorcev. Besedne igre, šaljev podtekst in besedne premetanke so vzrok, da se večine besed ne da prevesti v druge jezike. Izrazi, ki so zbrani v tem slovarju in še zlasti na spletni platformi, dokazujejo, da se češčina nenehno bogati ne samo z domačimi izrazi, ampak tudi s prevzetimi, da je zmožna prevzete besede uvrstiti v obstoječi leksikalno-slovnični sistem ter da domačim besedam pogosto dodaja nove, smešne in sveže pomene. V tej knjigi predstavljene besede izražajo aktualno češko politično, družbeno, ekonomsko in kulturno stanje, pa tudi zadeve, povezane z vsakdajšnjim življenjem, kot so npr. javni prevoz, restavracije in lokali, družabna omrežja, mediji in podobno. Veliko novih izrazov prinašajo v jezik novinarji in politiki, ki morajo opisati nove situacije. Navdih za tvorjenje teh izrazov in njihova končna oblika sta dokaz ljubezni govorcev češčine do lastnega jezika in veselja, da se lahko z njim igrajo. Navdušenje, s katerim je bil ta slovar izdelan v prostem času glavnega urednika, in prispevki številnih uporabnikov spleta pa pričajo o tem, da javnosti za usodo jezika ni vseeno.